

Лук'яненко О.В. Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» та кореляція суспільної свідомості працівників Полтавського педагогічного інституту / Олександр Вікторович Лук'яненко // Materialy IV Międzynarodowej naukowo-pracycznej konferencji “Nauka i inowacja -2008. Tom 8. Prawo. Historia.– Przemysl: Nauka i studia. – С.51-56.

Лук'яненко Олександр Вікторович,

Постанова ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків» та кореляція суспільної свідомості працівників Полтавського педагогічного інституту

Найбільш помітним та вирішальним епізодом у розвитку десталінізації 1956 року після виступу Хрущова 25 лютого, безумовно, є публікація постанови ЦК КПРС, що розпочала нову хвилю боротьби з культом особи. Суспільна напруга призвела до специфічних тлумачень політики партії, що не могло не відбитися на внутрішньовузівському житті ПДП. Саме тому особливого вивчення потребують реакція педколективу на цей нормативний акт; аналіз основних форм активності партійців інституту, викликаних виходом у світ постанови ЦК. Окремо варто прослідкувати, як тлумачилося педагогами саме поняття «боротьба з культом особи» та як відбувалися на цьому ґрунті взаємодія зі студентським колективом.

У турботах про побудову кращого суспільства підходив до кінця черговий навчальний рік. Держава робила кроки назустріч людям, скасовуючи з нового навчального року плату за навчання в старших класах середньої школи, а також в інститутах та університетах і подаючи реальний приклад виконання власних рішень XX з'їзду. Нарешті втілювалося в життя те, що свого часу ставив у заслуги Компартії студент ПДП Тесленко, читаючи шаблонну доповідь на відкритих партзборах 1 лютого 1956 року, переконуючи себе й інших, що «партія турбується за нашу радянську молодь, доказ чого є збільшення в новій п'ятирічці стипендіального фонду, скасування плати за навчання...» [2]. Педагогічний інститут жив випускними іспитами та вступною кампанією. На діючі три факультети ВНЗ оголошувався набір, працювали приймальні комісії: складалося враження непорушного навчально-виховного процесу,

незатямареного ніякою зайвою акцентуацією на виконанні рішень партійного керівництва [1]. Обласна преса не чіпала внутрішніх негараздів усередині колективу вузу, породжених пошуками шляхів подолання культу особи, не знаючи про них. На суд громади виносилися більш піднесені речі. Демонстративно відбулося відправлення наприкінці червня першокурсників історико-філологічного факультету на збір урожаю на цілину і перелогові землі [3].

Липень, однак, приніс нове збудження в спокійне життя будівників комунізму. Тепер уже неприховано, без зайвих пересторог 3.07.1956 року було опубліковано текст постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків». Доступний широкому загалові документ відіграв роль сірника у порохомому складі. На поверхню піднялися найнеймовірніші факти біографії не лише великого вождя народів Сталіна, який «непомірно переоцінив свої заслуги, увірувавши у власну непогрішність» [4, С.1]. На публіку було винесено особисті проблеми керівників усіх рівнів. Осторонь не залишився і ПДП. Обговорити постанову ЦК КПРС парторганізація зібралася 13 липня 1956 року на чергове закриті засідання. Із 38 присутніх після доповіді Д.В. Степанова до слова були запрошені 9 чоловік.

Говорячи про основні напрямки активності партійців, виділимо такі:

- констатація підтримки постанови ЦК КПРС;
- пропозиції щодо втілення ідей постанови у практику;
- боротьба з проявами культу особи на рівні ПДП.

На засіданні жоден учасник не висловив незгоди з критикою культу особи. З великою долею впевненості також можемо говорити, що виступи доповідачів були проявом 100% підтримки послідовної боротьби партії з культом особи Й.В. Сталіна та переборювання його шкідливих наслідків. Партійний центр зі шпальт газет переконував, що «обговорення в партійних організаціях і на загальних зборах трудящих питання про культ особи і його наслідки пройшло при великій активності членів партії і безпартійних і що лінія ЦК КПРС знайшла в партії й народі схвалення і підтримку» [4, С.1]. А тому, для

справжніх відданих справі Леніна комуністів, таких, як М.Малич, було цілком прийнятно бути впевненим і переконувати інших, ніби «викладачі і студенти одноставно схвалюють постанову ЦК КПРС і підтримують боротьбу партії за подолання культу особи і його наслідків» [5].

Та подальші коментарі її колег указують на протилежну картину: студентство або не виявляло бажання чи змоги висловлювати власні думки з приводу наступу на культ особи, або ж їхнє бачення різнилося з тим, що пропонувала КПРС. Так викладач кафедри марксизму-ленінізму Б. Лозовський закликав вести боротьбу за подолання культу особи, але повсякденно роз'яснювати викладачам і студентам змістовну суть самого терміну «культ особи» [5; 2]. Звертав увагу на потрібність роз'яснювальної роботи серед тих, хто начебто одноставно підтримав постанову ЦК, голова парторганізації М.Різун, рекомендуючи ознайомити викладачів і студентів з листами та останніми працями Леніна [7]. Це стало особливо важливим саме тоді, коли на всю країну цитувалися рядки, написані рукою Володимира Ілліча, написані в січні 1923 року: «Я пропоную товаришам обдумати спосіб переміщення Сталіна ... і призначити ... іншу людину, яка в усіх інших відношеннях відрізняється від тов. Сталіна тільки однією перевагою, а саме, більш терпима, більш лояльна, більш ввічлива і більш уважна до товаришів і менш капризна» [4, С.1]. Не дивно, що в світлі нових фактів голосніше залунали пропозиції викладачів кафедр марксизму-ленінізму та історії М.Попика, Д.Степанова, Б.Лозовського не тільки переглянути лекції в новому освітленні, а й «виробити новий стиль роботи, новий підхід до людей» [5; 6; 8].

Неабиякою проблемою для викладацького колективу ПДПІ стала потреба сформуванню потрібне світовідчуття у студентів-заочників. На обговорення цього питання на зборах було затрачено більше часу, ніж на вирішення питань роботи на стаціонарі та інші проблеми разом узяті.

Директор Михайло Семиволос, вимагаючи, добре переглянувши програмний матеріал, відновивши його згідно з вимогами часу, подати студентам-заочникам, «щоб дати їм правильний напрям в цьому питанні» [7]. Доцент

М.Малич виступила не лише за прочитання оглядових лекцій, але і за специфічні курси популярних лекцій, на яких слід було б ґрунтовно роз'яснити всі проблемні питання так, як їх бачив керівний центр. Відомий своєю здатністю відкрито критикувати керівників усіх рівнів старший викладач кафедри історії С.Данішев узагалі бажав бачити матеріал постанови ЦК КПРС опрацьованим не суцільно, а кожною окремою групою заочників на практичних заняттях для кращого засвоєння лінії потрібної поведінки [9, С.110; 6]. Ним, як депутатом Полтавської міської ради, членом райкому КПУ, заступником голови правління обласної організації товариства «Знання», позаштатним лектором міському та обкому партії, було розгорнуто кампанію по донесенню істини в маси через газетні публікації та лекції, в яких він переконував, що бажана «критика і самокритика ... є закономірністю нашої епохи, рушійною силою суспільства» [10, С.3].

Так чи інакше, але підвищена опіка над рівнем ідеологічної грамотності заочного відділення зайняла в достатній мірі час і вилилася в ухвалу партзборів широко роз'яснити викладачам і студентам постанову ЦК. Для заочників викладачам кафедри марксизму-ленінізму Степанову і Кузьменку доручалося розробити лекційні спецкурси про розглядувану постанову Центрального Комітету.

На цих закритих партзборах ще більше торкнулися національного питання. У протоколах попередніх зборів було зафіксовано звернення до необхідності кращого знання української мови лише з метою професійного зростання викладачів та студентів. Нині ж з вуст очільника партійної організації Миколи Різуна після виходу в світ доленосної постанови окремою брошурою українською мовою [11] пролунали важливі слова: «Прочитати ряд лекцій по національному питанню. Слід поважати українську мову й виступати на українській мові» [7]. На жаль, протоколи засідань 1956 року не містять інших згадок виступів з приводу вирішення українського національного питання. Немає в них і даних співвідношення україномовних та російськомовних курсів. Проте, можемо припустити, що з середини 1950-х років викладацький склад

поступово українізується. Це видно і з протокольних записів, що намагалися передати автентичну мову виступаючих. Помітне вживання суржиків, кальок з російської мови («обтікаюча форма», «трудно», «учеба», «чомусь-то» та ін.).

Та найзапекліша суперечка розпочалася не з національних питань. Каталізатором став, як не дивно, виступ лояльної до компартії та інститутського керівництва М.І. Малич. Ідучи суворо за текстом постанови ЦК КПРС, вона кинула в зал фразу про те, що боротьба з культом особи є намаганням забезпечити колективне керівництво в Радянському Союзі. Мабуть, вона, досвідчений партійний працівник, Відмінник народної освіти УРСР [13, С.12-13], не могла передбачити подальший розвиток подій. Ще у квітні партія, відчувши можливість ополчення радянських робітників на керівників установ та організацій у фарватері боротьби з культом особи, зреагувала відповідно до своєї бюрократичної сутності. Секретар ЦК Д.Т. Шепілов з Москви на весь Союз попередив: «Борючись проти культу особи, ... революційний марксизм аж ніяк не заперечує, але надає велике значення ролі в суспільному процесі керівників, вождів, лідерів, яких народ висуває і яким він довіряє» [12, С.3]. Остання обмовка про довіру зіграла прикру роль у процесі створення міцного педагогічного колективу педінституту.

Розпочата М.Малич розмова про колективне керівництво підштовхнула до відкритих виступів проти директора ВНЗ. Викладач Г.Мандич рішуче заявив: «І на низах процвітав культ особи. Від нього не відмовився і наш директор. Керівники установ мають радитись з партійними органами, лише колективне рішення буде мудрим і правильним, а не те, що одна особа вирішить. Єдиноначальник не повинен діяти як монарх» [6]. На поверхню піднялися питання, які вперше було порушено ще на зборах 28 березня 1956 року і про які формально забули, не виносячи їх на загальний розгляд. Вперше за рік, що ознаменувався переломом у свідомості, виступити з критикою керівництва спромігся і секретар парторганізації М.Різун. Звичайно, вона була м'якою, звернення ще було безособовим, але винести урок з постанови ЦК він радив в особливій мірі керівнику, щоб не допустити аналогічної практики, коли «лише

на словах ратують за критику і самокритику, а на ділі гальмують, глушать її, надто захоплюючись успіхами» [7;10].

Особливо форсований наступ на особистість директора інституту відбувся з боку асистента кафедри політекономії А.Матюкова. «Я вважаю, – казав він, – що тов. Семиволос ще не хоче відмовлятися від культу особи. Він часто не рахується з колективом, часто нагадує про свої права. Парторганізація повинна потурбуватися про те, щоб змінити відносини колективу до директора, а також відносини директора до колективу, до окремих його членів» [8]. Особисті негаразди у стосунках з начальством вилилися у відкрите протистояння. Винахідливий співробітник вдало прикривався заходами КПРС, спрямованими на відродження ленінських норм і принципів керівництва.

Ми, однак, не можемо стверджувати про демократизм керівництва ВНЗ в питаннях управління навчальним закладом. Зауважимо лише, що явище подібного протистояння було характерне не лише для педагогічного інституту. Свідомі чи несвідомі перегини були всюди. Це змусило секретаря Полтавського обкому КПУ Базилевича в липні 1956 року провести збори близько 800 пропагандистів та агітаторів області і попередити, що «дехто навіть з наших пропагандистів у своїх лекціях і доповідях не проводить грані між культом особи і авторитетом, змішуючи ці два поняття» [14].

Постанова ЦК КПРС зробила велику справу, на яку при спокійному плинові часу, вочевидь, знадобилося б декілька десятиліть. Вона на певний час вивела з ладу струнку партійну ідеологічну машину, націлену на розбудову держави з одноосібним управлінням. Вона сколихнула все суспільство, змусивши заговорити тих, хто раніше мовчав і допомігши розв'язати місцеві війни: як «визвольні» від контролю бюрократичних чиновників, так і реваншистські. Різниці не було, головне, що і в першому, і в другому випадках на допомогу слушно приходили гасла «суворого провадження норм партійного життя і колективного керівництва» та «подолання чужого марксизму-ленізму культу особи» [15].

Аналіз протоколів партійних зборів дозволив виділити основні напрямки активізації партійних співробітників педагогічного інституту. Так, дії та висловлювання педагогів дозволили об'єднати їх у такі групи:

- суха констатація підтримки лінії партії;
- активне залучення до втілення новітніх ідей на практиці;
- початок відкритої боротьби із культом особи на місцях (на рівні ПДПІ та місцевих парткомів).

Разом із тим нам вдалося прослідкувати розрізненість педагогічного колективу у розумінні самого терміну «боротьба з культом особи». Вона коливається від звичайної критики самого Сталіна із залученням невідомих широкому загалу листів Леніна до питання розбудови колективності у керівництві навчальним закладом; від ліквідації згадок про роль Йосипа Сталіна у планах, програмах курсів до вироблення специфічного нового стилю роботи, нового підходу до людей.

Окремим питанням, що постало з появою постанови ЦК КПРС, були способи інформування студентства. Зазначимо, що думки працівників ВНЗ коливалися у крайніх межах. Якщо одні стверджували повне сприйняття студентами новітніх суспільно-політичних перетворень (М.Малич), то інші стояли на позиціях початку діалогу з молодим поколінням. Однак серед других також існували різні течії. Представники молодого і більш ліберального покоління вважали обмін думками та баченнями основою подібного діалогу зі студентством. Натомість більш консервативне крило старшого покоління викладачів вбачало потребу діалогу лише з точки зору роз'яснення постанови ЦК КПРС «Про подолання культу особи та його наслідків».

Можемо стверджувати, що ті форми поведінки, які викристалізувалися після ознайомлення громадськості з цим документом, були характерні для освітянської інтелігенції ПДПІ до кінця 1956 року. Всі дії, висловлювання та наміри співробітників ВНЗ так чи інакше вкладаються у запропоновану нами структуру, уточнюючи її та підкріплюючи новим зразками поведінки.

Список посилань на джерела та літературу:

1. Державний архів Полтавської області. – Ф. 251. – Опис 1. – Спр. 4829. – арк. 8 . (далі – ДАПО)
2. Ягунов К., Пасічник О. На збирання дозріваючого врожаю! // Зоря Полтавщини. – 27 червня 1956. – №125.
3. Постанова Центрального комітету КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків» // Зоря Полтавщини. – 3 липня 1956. – №128.
4. ДАПО. – Ф. 251. – Опис 1. – Спр. 4829. – арк. 48.
5. Там само. – арк. 49.
6. Там само. – арк. 50.
7. Там само. – арк. 51.
8. Лобурець В.Є. Данішев Степан Остапович // Історія Полтавського педагогічного інституту в особах. Матеріали конференції, присвяченої 80-річному ювілею інституту. Полтава: «Кларисса». – 1995. – С. 109-111.
9. Данішев С. Про природу суспільного соціалістичного ладу в СРСР // Зоря Полтавщини. – 22 серпня 1956. – №165.
10. Видання окремою брошурою постанови Центрального Комітету КПРС «Про подолання культу особи і його наслідків» // Зоря Полтавщини. – 6 липня 1956. – №130.
11. Ленінізм – переможний прапор сучасної епохи. Доповідь тов. Д.Т. Шепілова на урочистому засіданні в Москві, присвяченому 86-м роковинам з дня народження Володимира Ілліча Леніна // Зоря Полтавщини. – 24 квітня 1956. – №81.
12. Розвивати самокритику і критику знизу! // Зоря Полтавщини. – 7 липня 1956. – №131.
13. Ідеологічну роботу на – на вищій рівень! // Зоря Полтавщини. – 14 липня 1956. – №137.
14. Постановление XX съезда Коммунистической Партии Советского Союза по докладу тов. Н.С. Хрущёва «О культе личности и его последствиях» // XX съезд Компартии Советского Союза 14-25 февраля 1956 года. Стенографический отчёт. Том II. – С. 498.